

UDK 781

Katarina Bedina

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Faculty of Arts, University of Ljubljana

Muzikologija – zapoznena znanstvena disciplina?

Musicology – A Belated Scholarly Discipline?

Ključne besede: muzikologija, slovenska muzikologija, univerza

Keywords: musicology, slovene musicology, university

POVZETEK

Prispevek obravnava mesto muzikologije in njeno družbeno vlogo na pragu združene Evrope ob velikih političnih spremembah, ki se zrcalijo v vseh humanističnih znanostih in vnašajo precej negotovosti, za katere nihče ne vé, kako bodo učinkovale na stroko (posebno pri narodih s komaj rojeno državno suverenostjo), zato sodijo na konico širšega zanimanja. Prispevek navezuje na znano nemško polemiko (*Musik-wissenschaft – quo vadis?*), ki jo je sprožilo ob koncu osemdesetih let splošno nezadovoljstvo nad premalo učinkovitim vplivom muzikologije na javno življenje in (spodletele) poskuse za obnovo humanističnih načel. Pod drobnogled so postavili tedanje muzikološke stolice na univerzah z očitki o vsebinsko in idejno zgrešenem izobraževanju muzikologov. Aktualnost tega vprašanja je vesplošna, ker je muzikologija povsod nacionalna veda in nanjo pade pretežni del odgovornosti za glasbeno ozaveščenost naroda. Slovenska muzikološka dediščina se žal ne more postavljati s privilegirano politično podporo. Odvisna je od lastnih moči, ne glede na to, da ji je urojena malotičnost; obilica raziskovalnega gradiva daleč presega obstoječe (po številu samo pomlajajoče se) delovne moči. Zato je tem bolj odvisna od učinkovitosti koncepta, v katerem sta nadarjenost za stroko in osebnostna kreativnost poglavitni gibali. To

SUMMARY

The article deals with the place and social role of musicology on the threshold of a united Europe, taking into account the great political changes that have caused reverberations throughout the humanities, and have brought about many uncertainties so that no one knows how they will affect the discipline in question (especially with those nations that have hardly realized their state sovereignty). This question is therefore not only of topical but also of broader interest. Thus, the article takes up the well-known German polemics (*Musikwissenschaft – quo vadis?*) that erupted in the late eighties, following the unsatisfactory effectiveness of musicology regarding public life and (failed) attempts to restore humanistic principles. Chairs of musicology at various universities were then taken under scrutiny, accompanied by blames for failed education of musicologists. The topicality of this question is of general interest, since musicology appears to be a discipline of national importance, carrying predominant responsibility as regards the musical consciousness of a nation. Unfortunately, Slovene musical heritage cannot boast about any political privileges. It depends only upon its own strength, despite its inherent paucity of researchers, since the amount of research material exceeds far and wide current (only as regards their numbers rejuvena-

postaja z novimi časi vse bolj problem slovenske muzikologije, ne meni pa se za prislovično »slovensko trdoživost«.

ting) human capacities. Hence, its ever greater dependency on efficacious concepts, within which only talent and personal creativeness remain the chief upholders of the discipline. All of which, with new times dawning, is becoming a problem in Slovene musicology in spite of proverbial »Slovenian hardness«.

Naslov tega simpozijskega prispevka nikakor ne obeta negotovanja o sindromu »večnega« slovenskega zamudništva v glasbi, blizu pa se bo zdel morda tistim, ki vsaj občasno spremljajo tokove muzikologije zunaj naših meja ter z njimi povezane idejne kakor strokovne dileme. Te dvigujejo v novejšem času precej prahu (tako kot se za novi fin-de sièclovski čas spodobi). Vse bolj očitno postaja tudi nezadovoljstvo nad premalo učinkovitim vplivom muzikološke stroke na javno življenje in na sodobne poskuse za morebitno, več kot želeno obnovo razkrojenih humanističnih načel v vsakdanjem moralnem in etičnem vedenju, ter sploh za višjo duhovno stopnjo človeškega bivanja. Pod drobnogled še posebej prihaja študij muzikologije na univerzah, to je kakovost izobraževanja muzikologov in piscev o glasbi za današnji (in morda še bolj za jutrišnji) dan. Povsod po Evropi letijo nanj kritične opazke, ki jih prej ni bilo zaznati – vsaj v tolikšni množini ne; tudi pri nas, a s slovenskimi, največkrat podcenjevalnimi (omalovažujočimi) specifikami. Po številu se zdaleč ne morejo meriti z javnimi glasovi o tem, kaj bi bilo treba spremeniti, izboljšati, katere metode pedagoškega in znanstvenega dela bi bile ustreznejše; oz. ali so predavatelji – dejansko ali samo na papirju – usposobljeni za ta posel in kaj v današnjih dneh sploh šteje med naloge muzikologov na univerzah in zunaj njih. Vprašanje se je po padcu berlinskega zidu samo še ostrilo in privedlo do malone histeričnega vzdušja ob združenju Evrope in za številčno šibke narode občutnega strahu pred bodočimi političnimi in duhovnimi imperializmi. Glasba zadnjih desetletij (tudi slovenska) ga sluti z njej dáno preroško močjo, kakor neko težko opredeljivo tesnobo, podobno krizni fazi sodobne civilizacije po načelu: kjer ni življenja, ni glasbe, oz. nedefiniranemu zastoju umetniškega potenciala in dvomu o prihodnjem obstoju glasbene umetnosti.

Za razliko od drugih univerzitetnih disciplin ima muzikologija (= véda o glasbi) preobsežno snovno območje, da bi ga bilo mogoče strniti v jasno razpoznavno ime,¹ v katerem bi bili zaobseženi trije naglavni predmetni sklopi: zgodovina glasbe, sistematična muzikologija in etnomuzikologija. Muzikolog ni samo glasbeni zgodovinar ali publicist; predmeti sistematične muzikologije (teorija glasbe, harmonija, kontrapunkt, analiza skladb itn.) so tisti, ki zahtevajo praktična znanja ob klavirju in notnem papirju. Vsega drugega, kar bi sodilo v študij muzikologije – postavimo, strokovne lektorate iz kompozicijskih veščin, osnov vokalnega in ansambelskega dirigranja, med drugimi strokami pa vsaj strnjene uvode v umetnostno zgodovino, filozo-

¹ Prim. Reflexion I in VI, str. 35 in 264), v: Hans Heinrich Eggebrech, Musik im Abendland, Prozesse und Stationen vom Mittelalter bis zur Gegenwart. München-Zürich, Piper 1991.

fijo, psihologijo itn. – ne more izvajati nobena od obstoječih univerz iz trivialnega vzroka, ker bi presegla smiselni obseg študijskih ur. To, kar se zdi že na prvi pogled, da manjka v večini predmetnikov za študij muzikologije, ostaja skrivnost za univerzitetnimi vrati. Mišljeno je sistematično petje in igranje glasbenih jezikov od davnine do sodobnosti zaradi praktičnega stika z glasbenimi predlogami in njihovo pravilno tonsko artikulacijo, ki je pogoj za razbiranje glasbe z notranjim sluhom. Muzikologija pa vendarle povsod po svetu šteje med nacionalno pomembne vede, celo esencialne, ker vodijo raziskovalne niti te znanosti ob specifikah jezika (kot dva vidika posebnosti nacionalnih jezikov) – v bit nacionalne razpoznavnosti. Rezultati muzikološkega izobraževanja na univerzah se načeloma v pozitivnem in negativnem zrcalijo v glasbeni ozaveščenosti najširše populacije ljudi. Glede na pomen glasbene ozaveščenosti, sodi vzgoja dobrega glasbenega okusa v študijski proces – skupaj z njo še privzganje sodobne miselne orientacije, četudi si ju težko predstavljamo kot posebna »predmeta«.

Izbira študijskega programa po optimalnih strokovnih merilih največkrat skoraj ni uresničljiva iz različnih vzrokov. Za trd oreh se praviloma izkaže tudi sestava homogenega učiteljskega kolektiva, ki bi moral združevati mnogotere strokovne profile v smiselno ravnovesje, saj gre za raziskovanje zgodovinskih in modernih značilnosti glasbene umetnosti, s katero je povezan (od rojstva do smrti) sleherni človek. Statistika izpričuje, da tudi dve univerzi nimata enakih predmetnikov za študij muzikologije. Omejitve študijskega programa je torej zavoljo obsežnosti predmeta neizogibna. Vsaka univerza jo izoblikuje po lastnem umevanju muzikologije (se pravi glede na kulturno in politično težo, ki ji jo pripisuje) in trenutnih izobraževalno-političnih možnostih. Ta okoliščina povzroča velike razlike v pogojih za študij muzikologije (tuje univerze jih večinoma niti ne postavljajo, v veri, da ne more biti skrb univerze, koliko glasbenih sposobnosti imajo bodoči študenti), in strokovni pripravljenosti bodočih študentov za poklic muzikologa.

Izbira študijske snovi in sekundarnih disciplin je praviloma odvisna od koncepta, se pravi »širine« in »globine«, kakor sta zastavljeni v skladu z razpoložljivimi kadrovske in drugimi realijami. Koncept kajpak ne more biti kolektivno delo, kakor tudi odgovornost zanj ni kolektivna. Ob nešteti možnih kombinacijah ga premisli in izoblikuje posameznik – po merah svojih nazorov in glasbene inteligence ter individualnega razumevanja zgodovine glasbe, teoretskih disciplin, estetike glasbe in etnomuzikologije. – Ker se koncept muzikološkega študija na univerzah ne menjava prepogosto, tudi brez posebnega (navadno »zunanjega«) razloga ne, mora računati na dolgoročno veljavo. Potek in kakovost študijskega procesa se reflektirata že v konceptni zasnovi ter v njej predvidenih dosežkih. Glas o kakovosti študija na tej ali oni univerzi prav hitro prodre, kot rečemo: v sleherni vas, traja pa, dokler se študijska in raziskovalna uspešnost vzpenjata. Med znanimi koncepti delovanja muzikologije na univerzi in njeni daljni okolici navedimo na tem mestu en sam zgled, Carla Dahlhau-
sa. Imel velik vpliv na tedanja (z današnje perspektive kar štrlečo) kakovost muzikologije na Tehnični fakulteti v Berlinu, prek nje tudi na muzikološko dogajanje po vsej Evropi, dokler ga ni zaustavila prezgodnja smrt. Vzorci dobrih konceptov muzikologije ne obstajajo (tudi ta ni obstal), niti niso »prenosljivi« (še podedovanje dobrega

koncepta z drugim vodstvom in kolektivom se ne obnese za daljše obdobje), medtem ko se tudi najboljši med njimi sčasoma postarajo in se izgubijo v anonimnosti. Zastarelost je tu mišljena kot lastnost, ko muzikologija ne more več slediti spremembam časa, ne sprejema sodobnih metod dela in se ne odziva na aktualne duhovne in družbene spremembe.

Muzikologija odkriva v novejših raziskavah – tistih, ki jih ne zanimajo nobene ideološke podstati, temveč kolikor mogoče do konca razodeta resnica – še tretjo obliko koncepta, ki so jo krstili z »zaprlo muzikologijo«, bi ji pa bolj ustrezala oznaka politične ukinitve muzikološke znanosti. Epiteton zapoznelosti je tu zavajajoč, ker ne gre za to, da bi muzikologija ne bila sposobna loviti koraka s časom, temveč je politika tista, ki ji nasilno zaveže peroti. Vsebina »entartete Kunst« zares zapoznelo prihaja v muzikologijo in obelodanja nova, neslutena pričevanja o vdoru nacistične miselnosti in drugih oblik nacionalistične prepotentnosti v muzikologijo, te pa, razumljivo, izkrivljajo glasbeno podobo časa. Korenito in zunaj vsakršnih idejnih oz. nazor-skih zavor (čeprav gre za vrsto »najuglednejših glasbeniških« imen), se je pred kratkim lotil tega vprašanja švicarski Inštitut za muzikologijo v Bernu.² To dejanje je razumeti kot daljnovidno oporoko evropske muzikološke dospelosti, ob vstopu v tretje tisočletje – pa kot pogumen in pošten korak.

Ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja se je sprožilo precejšnje negodovanje ob splošno proklamirani ali domnevni izgubi stika s sodobnostjo v muzikologiji. Najbolj pred oči javnosti ga je postavila Nemčija, deloma tudi nemško govoreče dežele. Najprej je izbruhnilo na tečaju za Novo glasbo v Darmstadtu ob nekem simpoziju, ki je napovedal témo iz sodobne ustvarjalnosti (o glasbenem gledališču osemdesetih let), v resnici pa so poslušali in govorili o dvajset in več let starih partiturah Stockhausna in Messiaena. S tem je znamenita darmstadtška ustanova kršila svoje temeljno načelo, ker se je porodila iz prav urgentne potrebe po novi glasbi. Kakor da jo ne zanima več glasba neposredne bližine, takšna, ki bi utegnila obelodaniti komaj iznajdene kompozicijske rešitve ter nakazati pot v še neznane zvočne svetove. To je bil povod za širše zastavljeno in nič kaj akademsko privzdignjeno anketo med »obsojenci«, najbolj znanimi visokoškolskimi učitelji, po naslovom Musikwissenschaft — quo vadis?³

Med petindvajsetimi imeni, ki so prišli v ožji zbor, se jih je odzvala slaba polovica.⁴ Štiri anketna vprašanja so si sledila v naslednjem zaporedju:

- *kako se je muzikologija spreminjala v zadnjih dvajsetih letih?*
- *kako pride do tega, da ima akademska muzikologija v javnem življenju neznatno težo?*
- *zakaj ima muzikologija v kulturnem življenju tako majhno težo?*
- *Ste z akademskim naraščajem zadovoljni?*

² Musik – wissenschaft – eine verspätete Disziplin? Die akademische Forschung zwischen Fortschritts glauben und Modernitätsverweigerung. Ur. Anselm Gerhard. Stuttgart, Metzler 2000.

³ Lotte Thaler, Musikwissenschaft – quo vadis? Ergebnis einer Umfrage unter Professoren an deutschsprachigen Universitäten, v: Neue Zeitschrift für Musik II/1991, 13–21.

⁴ H. H. Eggebrecht je odgovoril izčrpno, s kratkimi oz. najkrajšimi možnimi odgovori sledijo: H. Danuser, E. Jost, Fr. Krummacher, S. Mausser, P. Petersen, F. Reckow, P. Schleuning, W. Steinbeck, J. Stenzel, W. M. Stroth in M. Zenck.

Vprašanja je avtorica ankete pospremila z uvodom, kjer je naštel nekaj iztočnic za polemiko. Med njimi: kako naj bodo glasbeni kritiki ustrezno izšolani, če sodobne glasbe ne spoznajo (ali jo v najboljših primerih premalo spoznajo) med študijem; kako reagirajo glasbeni etnologi na »groteskni nesporazum evropske recepcije« indijske glasbe; da obravnavajo pri sistematični muzikologiji same neživljenjske teme, ki nikomur ne koristijo, aktualnih muzikoloških problemov pa naj ne bi bilo niti za vzorec; da muzikologija praviloma molči na nove izzive, namesto da bi jih avtoritativno postavljala na mesto, kamor spadajo.

Naslovniki so kritiko sprejeli različno. Večini se ni zdel primeren ironični ton uvodnega besedila, en sam (Hans Heinrich Eggebrecht) je menil, da ni kritika muzikološke stroke in študija muzikologije na univerzah samo dobrodošla, temveč nad vse koristna, in da si brez nje ni mogoče predstavljati nikakršnega prospeha discipline. K zapisanim vprašanjem je dodal še enega, ki se mu je zdelo enako pomembno («če ne še pomembnejše!»): zakaj se izobraženi muzikologi tako težko prebijajo v širši kulturni prostor, glede na to, da ima glasba v sodobnem kulturnem življenju nepopisno veliko vlogo, posebej še pri najmlajši populaciji. Avtorje anketne zamisli je spomnil tudi na bistveno vprašanje – o intelektualnem in duševnem profilu muzikologa; pomeni na muzikologijo kot zahtevno kreativno delo, za katerega je potreben talent, znatna humanistična razgledanost – ob potrebni subjektivni narojenosti za poklic muzikologa.

Anketni odgovori drugih vprašancev so vsi po vrsti branili stališče, da igra muzikologija precej važno vlogo v javnem življenju (češ da izhaja nepregledna količina knjig o glasbi, glasbenih revij in tiskov vseh vrst, kritične izdaje glasbenih spomenikov itn.) – da pa vsakdanje glasbene afere in modne teme pod zaveso kulturološke populistike ne sodijo na univerzo, še manj v muzikološki študijski program. Za večino vprašanih se je zdelo kulturno-politično angažiranje univerzitetnih učiteljev nepotrebno, medtem ko je en sam v svojem odgovoru spomnil na problem še vedno žive in nevarne vloge, ki jo je muzikologija odigrala v času tretjega rajha.

Že površen pogled na probleme, ki jih je odprla gornja anketa, skupaj s slabo premišljenimi vprašanji, tonom in reakcijo tistih, ki so odgovorili prav na kratko ali sploh ne, ne more ovreči omenjenega očitka, da je muzikologija (napačna in nezadostna delovna usmeritev te stroke v resnici kar njene stolice na univerzah), kriva za nenehne zastoje glasbenega življenja, vključno z napakami glasbenih ter izobraževalnih ustanov. Pri nas imamo eno samo muzikološko stolico, staro štirideset let – s problemi, ki niso prav nič specifični, ker reflektirajo neoziraje se na njeno majhnost sorodna znanstvena znanstvena, strokovna in metodološka vprašanja. Eksistencialne težave pa se v mnogočem razlikujejo; kot študijska smer potegne domača muzikologija krajši (največkrat celò najkrajši) konec. Brez ovinkov: prejšnja federalna ureditev države jo je odrivala na nepomembno mesto, sedanja državniška suverenost ni spregledala nič ostreje, saj ni prispevala še ničesar, kar bi izboljšalo raven slovenske glasbene zavesti. To je obravnavala naša stolica ob prejšnjem jubileju in odprla žareče točke, toda zgodilo se nič prevratnega. – Ko štiridesetim letom trajanja prištejemo desetletje in pol dislociranega obstoja pod imenom Znanstveni oddelek, se zunanji obris muzikologije na domačih tleh razpotegne v podobo, ki že ima svojo lastno tradicijo. Žal šteje manj kot prva slovenska univerza (ustanovljena 1919), ker

so takrat o njej govorili in jo (brez razlage) »spregledali«. Slovenska muzikološka dediščina se ne more hvaliti s posebno družbeno podporo ali drugačnimi privilegiji, ki bi pospeševali njena prizadevanja. Odvisna je od lastnih moči ter vizij o pomenu glasbe za harmonično ravnovesje posameznika in države. Pri tem ni nobenih skrivalic. Samostojna (samonikla ne more biti) je toliko, kolikor je sposobna samoniklega mišljenja o glasbi, oz. sprejemanja in ustvarjanja novih iztočnic za izpolnjevanje nalog nacionalne discipline. Po številu je majhna skupnost, a toliko bolj raznorodna v mnogih pogledih, med drugim tudi na reči, ki jih je H.Eggebrecht omenjal v anketnem odgovoru kot bistvene, ne gledamo enako. Vsakdo pozna vsakogar in vé, koliko talenta in kritičnih delovnih sposobnosti tiči v njem. oz. česa ne zmore (ali se mu ne ljubi) in namesto tega neguje svoje kvarne karieristične ambicije z doneski, ki niso v prid slovenski muzikologiji.

O zamudništvu slovenske muzikologije bi težko govorili, ker se je veda v današnjem pomenu besede osnovala v drugi polovici 19.stoletja, seveda vedno in povsod na ali ob nacionalnih ustanovah. Zgodovina slovenskega nacionalnega zavedanja se je začela v tem smislu prebujati prav v tem času. Tedaj se je toliko okrepila slovenska zavest, da so vznikale druga za drugo glasbene prireditve, predhodnice današnjih glasbenih ustanov. Glede na relativno pozno utemeljitev slovenske univerze, in še poznejši nacionalni konservatorij s statusom državnega zavoda (1929), je slovenska muzikologija nekoliko zamudniška v odnosu do literature in drugih nacionalnih umetnostnih ved. Zamudništvo, kakršnokoli že je, pa ni njen sedanji problem, še manj temeljni. Problem tudi ni učni program za študij muzikologije (nedavno je bil spet smiselno preurejen). Raziskovalno težišče je bilo vedno obrnjeno v raziskovanje izvirne slovenske glasbe in okoliščin za glasbeno delo v zgodovinskem obrisu od pradavnine naprej, ne glede na to, da obilica gradiva močno presega obstoječe (po številu sicer vedno številčnejše) delovne moči. Toda opaziti je neke druge spremembe v bližini tistih, ki so bile omenjene uvodoma ob sodobnem razvrednotenju nekaterih, za muzikologijo esencialnih načel. Pridružuje se zavestni ali nezavedni odstop od višjih ravni kritičnega vrednotenja glasbe, ki so bile že dosežene. Krešendiraajoči problem se zdi počasno odmikanje od storitvene kakovosti in meril znanstvenega dela, ki se jim je treba brezpogojno podrežati oz. upoštevati, kakor bi rekli naši glasbeni pisci ob začetku prejšnjega stoletja, znana merila za ustvarjanje dobrega glasbenega slovstva. Ob tem zgodovinski spomin s tujih in domačih logov izpričuje, da niso potrebni veliki kolektivi za ustvarjanje tehtnih, vsebinsko polnih (učinkovitih) stvaritev.